

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора

ТРУБАВІНОЇ ІРИНИ МИКОЛАЇВНИ

на дисертацію та автореферат Степаненко Вікторії Іванівни „Теорія і

практика профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у

закладах загальної середньої освіти”,

представлену на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Сучасні тенденції розвитку суспільства визначають нові вимоги до особистості, її інтелектуального рівня, творчої активності, моральних якостей, здатності вирішувати складні нестандартні завдання, професіоналізму. Такі зміни у парадигмі суспільного розвитку обумовлюють необхідність орієнтації державної політики на створення належних умов для максимального розкриття потенційних можливостей особистості та посилюють соціальний запит на пошук обдарованих дітей, потребу розвитку у них тих особливостей і якостей, які формують здатність до реалізації свого потенціалу на користь суспільства, попереджають деструктивні процеси, забезпечують суспільний прогрес. Важлива роль у виконанні цього завдання належить загальній середній освіті, яка орієнтована на актуалізацію потенціалу обдарованого учня, задоволення його інтересів і потреб, сприяння всебічному гармонійному розвитку, адаптації у суспільстві. Не дивлячись на те, що сьогодні наша держава ставить перед собою завдання підтримки обдарованих дітей та молоді, слід зазначити, що обдарованість у більшості випадків сприймається як позитивна девіація, тому такі діти не завжди отримують належної уваги, залишаючись один на один зі своїми проблемами, що може призводити до виникнення у них дезадаптивних процесів, пов'язаних з психічними і поведінковими порушеннями. Такі порушення викликають особливе занепокоєння, оскільки є підґрунтям деградації обдарованої особистості, перешкоджають її самореалізації і можуть

нести для суспільства колосальну шкоду. У цьому контексті дисертаційне дослідження Вікторії Іванівни Степаненко набуває особливої актуальності, оскільки містить теоретичні і практичні напрацювання щодо вирішення проблеми профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти. Актуальність теми також підтверджують і визначені авторкою суперечності, які вирішено у ході виконання завдань дослідження. Науковий апарат в цілому не викликає зауважень.

Дисертаційне дослідження виконано у межах плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” на тему: „Зміст і технологія соціально-педагогічної діяльності з дітьми групи ризику” (державний реєстраційний номер 0107U000971). Тему дисертації затверджено вченою радою ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (протокол № 1 від 28.08.2017 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології Національної Академії педагогічних наук України (протокол № 6 від 28.11.2017 р.).

Наукова новизна і практична цінність дисертації.

У дисертації представлено всі необхідні рівні наукової новизни отриманих результатів. До найбільш істотних наукових результатів, які вперше представлені у дисертаційному дослідженні, слід віднести: обґрунтування теоретичних та практичних засад системи профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у ЗЗСО, характеристику соціально-психологічного портрету обдарованих учнів різного шкільного віку в контексті їх схильності до поведінкових девіацій, удосконалення змісту, форм й методів профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах ЗЗСО з урахуванням їхніх індивідуальних, соціально-психологічних і вікових особливостей та змісту, форм і методів підготовки суб'єктів до здійснення відповідної діяльності. Відзначимо, що попередні роботи щодо обдарованих дітей стосуються в основному психологічних і педагогічних основ роботи з ними, але соціально-педагогічні засади роботи з проблемами обдарованими дітьми не

розглядалися в дослідженнях такого рівня. Тому наукова новизна роботи є безсумнівною. Подальшого розвитку набули поняття соціально-педагогічної профілактики в теорії соціальної педагогіки в контексті роботи з проблемами обдарованих дітей.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що дисертанткою підготовлено й апробовано науково-методичне та інформаційне забезпечення профілактичної роботи: Комплексна програма профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у ЗЗСО, План підготовки основних суб'єктів профілактики поведінкових девіацій обдарованих здобувачів освіти в ЗЗСО, тематичні кола для педагогічного складу ЗЗСО та батьків обдарованих учнів тощо. Важливою у практичному вимірі є розробка навчально-методичного посібника „Соціально-педагогічна профілактика різних форм поведінкових девіацій обдарованих учнів”. Матеріали, які представлені у дослідженні, можуть бути використані у діяльності ЗЗСО у процесі профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів, а також закладів вищої освіти у процесі підготовки майбутніх фахівців зі спеціальності „Соціальна робота”, підвищення кваліфікації та неформальної освіти фахівців у цій галузі, а також суміжних (Освіта / Педагогіка, Соціальні та поведінкові науки), волонтерів. Відзначимо, що вражає кількість впроваджень основних положень дисертації в практику роботи ЗЗСО, що говорить про актуальність і своєчасність дослідження.

Ступінь обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Оцінка змісту за завершеності дисертації

Дисертаційне дослідження В. І. Степаненко складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Аналіз змісту дисертації дає підстави для висновку про її самостійність, завершеність, аргументованість, високий рівень проведеного дослідження, логічність і виважену структуру роботи. Об'єкт та предмет відповідає меті і завданням дослідження. Ґрунтовність наукових положень, висновків і рекомендацій, які представлені у дисертації, підтверджена глибоким

критичним аналізом теоретичних і практичних засад досліджуваної проблеми, а також використанням сучасних методологічних підходів і принципів, теоретичних, емпіричних і статистичних методів.

У першому розділі, в якому висвітлено теоретичні аспекти проблеми профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у ЗЗСО, авторкою досить вдало здійснено її міждисциплінарний аналіз за такими аспектами: соціально-філософський, історико-педагогічний, медико-психологічний, соціально-психологічний, соціально-педагогічний; проаналізовано різні підходи до класифікації поведінкових девіацій обдарованих учнів та різні погляди вчених щодо впливу тих чи інших чинників на виникнення в обдарованих учнів поведінкових девіацій. Заслуговує на увагу той факт, що основні поняття дослідження – „профілактика поведінкових девіацій обдарованих учнів у ЗЗСО”, „поведінкові девіації обдарованих учнів” дисертантка виводить на основі виваженого міждисциплінарного аналізу досліджуваної проблеми та її розгляду під різними кутами, інтеграції різних підходів до сутності і змісту поведінкових девіацій обдарованих учнів та враховуючи соціально-педагогічний характер дослідження. Усі визначення в дисертації є обґрунтованими, на основі теоретичного аналізу як сучасних джерел, так і класиків з проблеми. Цінним є виділений автором перелік можливих девіацій обдарованих учнів, в той час як інші автори розглядають їх прояви. Саме цей перелік дає можливість запропонувати автору соціально-педагогічний аспект вирішення проблеми. Існуючі ж інші дослідження розглядають причини таких девіацій, їх наслідки, різні аспекти психологічної роботи з такими дітьми.

Розкриваючи соціально-педагогічні засади досліджуваної проблеми у другому розділі, В. І. Степаненко достатньо чітко розмежовує поняття соціально-педагогічного простору і середовища в контексті профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у ЗЗСО та визначає конфігурацію їх кордонів, що варто уваги, оскільки у науковій літературі спостерігаються певні дискусії з цього питання. Авторська позиція досить обґрунтована і виважена і

виведена на основі теоретичного аналізу джерел наукової літератури. Імпонує те, що аналізуючи сучасний стан профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти, дисертантка враховує той факт, що відповідна діяльність щодо їх запобігання повинна здійснюватися, спираючись на певні нормативно-правові акти та враховуючи наявну інституційну структуру на локальному, регіональному, державному рівнях. Тому у межах проблеми дослідження В. І. Степаненко проаналізовано нормативно-правові засади для такої роботи, здійснено опис соціальних інституцій та змісту їх діяльності на означених рівнях. Це дає змогу автору чітко визначити повноваження і функції педагогічних працівників ЗЗСО для здійснення такої роботи, показати можливості її вирішення на різних рівнях і взаємодію працівників в інтересах дітей. Автор в роботі демонструє знання нормативної бази, яка зумовлює термінологію і діяльність педагогічних працівників з проблеми дослідження, що, безумовно, прикрашає роботу і підсилює її практичне застосування.

Неможливо не погодитись з дисертанткою, що важливу роль у формуванні адаптаційного потенціалу обдарованого учня у профілактиці поведінкових девіацій відіграє забезпечення оптимального взаємозв'язку основних сфер його життєдіяльності: особистісної, соціальної, пізнавальної, що було враховано В. І. Степаненко при виборі діагностичного інструментарію, а також розробці системи профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти (Розділ 3), яку можна вважати особливим внеском у соціально-педагогічну теорію і практику. Слід відзначити, що експериментальне впровадження такої системи було здійснено за двома напрямками: організація профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти та підготовка основних суб'єктів до здійснення відповідної діяльності (Розділ 4). Практичне значення має розроблений авторкою методичний інструментарій, описаний у підрозділах 4.1, 4.2, детальний зміст якого представлено у Додатках Л – С дисертаційної роботи. Ефективність розробленої і впровадженої системи профілактики

В. І. Степаненко перевіряє за допомогою критеріальної бази дослідження та діагностичних методик. Значимість та достовірність отриманих результатів перевіряється за допомогою переконливого комплексу методів математичної статистики. Особливим аспектом дисертаційного дослідження вважаємо урахування такого параметру, як вікові особливості закладки девіантної стратегії поведінки. Зокрема, це досить чітко простежується у розробці критеріальної бази, системи, Комплексної програми профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти та описі соціально-психологічного портрету обдарованих учнів щодо їх стійкості до чинників ризику поведінкових девіацій. Представлені у дисертації таблиці і рисунки суттєво спрощують сприйняття інформації та засвідчують належний науковий рівень авторки, доводять сформовані належним чином уміння узагальнювати та аналізувати.

Загалом зміст розділів та підрозділів дисертаційної роботи відповідає назві її структурних компонентів та переконує у тому, що дисертантка досягла сформульованої мети дослідження й виконала зазначені у вступі завдання. Висновки до розділів виважені, конкретні, відповідають змісту. Загальні висновки відповідають поставленим завданням, логічні і послідовні. Список використаних джерел, а також посилання на них у тексті роботи оформлені згідно з вимогами. Зміст автореферату у повній мірі відображає основні наукові положення дисертаційної роботи.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях

Кількість публікацій є достатньою, їх обсяг, якість і проблематика відповідають чинним вимогам. У джерельній базі дисертації й авторефераті представлено 30 одноосібних публікацій авторки та 2 публікації у колективних монографіях. В опублікованих працях відображені результати кожного з розділів дисертації. Висновки і результати дослідження доповідалися на міжнародних і всеукраїнських конференціях, де здійснювалася апробація дисертаційного дослідження. Характер наукових публікацій, у яких відображено окремі положення й результати наукового пошуку, повною мірою

відображають усі аспекти вивчення проблеми профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи наукове дослідження В. І. Степаненко доцільно в контексті наукової полеміки висловити певні зауваження та побажання:

1. У пункті 2.3.1 підрозділу 2.3, аналізуючи сучасний стан профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти, авторкою виокремлено нормативно-правові норми, які містять ст. 5 і ст. 14 Закону України „Про загальну середню освіту” (1999), але наразі цей закон втратив чинність.

2. У підрозділі 3.1 Розділу 3, не зважаючи на те, що дисертантка досить вдало обґрунтовує доцільність розкриття поглядів вчених щодо включення тих чи інших компонентів до структури системи, їх можна було розглянути більш стисло.

3. У підрозділі 3.2 Розділу 3, перш ніж перейти до конкретизації змісту ціле-результативного компоненту системи профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти, на с. 267 дисертанткою розкрито деякі аспекти розуміння поняття „профілактика поведінкових девіацій”, розгляд яких, можливо, краще було б здійснити у Розділі 1 дисертації.

4. До компоненту наукового апарату „Практичне значення дослідження” варто було б додати розробку та апробацію анкети для визначення рівня підготовки основних суб’єктів профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти, оскільки вона є власним напрацюванням авторки.

5. В авторефераті варто було більш детально охарактеризувати діагностичний інструментарій визначення рівнів організації профілактичної діяльності з обдарованими учнями та готовності суб’єктів до здійснення профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів ЗЗСО. Зокрема, обґрунтувати доцільність застосування декількох діагностичних методик,

спрямованих на виявлення схильності до суїцидальної поведінки, що досить вдало було здійснено у дисертаційній роботі.

Загальний висновок

Слід зазначити, що висловлені зауваження і побажання мають в основному дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. З огляду на актуальність, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність отриманих результатів, практичну вагомість сформульованих положень і висновків, дисертаційна робота Вікторії Іванівни Степаненко „Теорія і практика профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти” є цілісним, самостійним і завершеним науковим дослідженням, відповідає вимогам пп. 9, 10, 12 – 14 „Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами), а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри педагогіки

Харківського національного педагогічного

університету імені Г. С. Сковороди

I. М. Трубавіна

